

Smrt sv. Ivana Trogirana

Branka Purgarić-Kužić

Na osnovi predsmrtnog govora trogirskog biskupa Ivana, zapisanog u njegovu životopisu, autorica ukazuje na primjer odnosa prema smrti na istočnoj obali Jadrana u ranom srednjem vijeku.

Ljudi Europe u ranom su srednjem vijeku bili svjesni prolaznosti zemaljskog života i mirili su se sa činjenicom da su svi smrtni. Kao da su bili upozoreni - preko prirodnih znakova ili iz intimnog uvjerenja - znali su i osjećali kada im se bližio kraj. Bez ikakvog odupiranja smrt su doživljavali kao nešto blisko, blago, ukroćeno. (Ona je tu bila i biti će, njoj se ne može uteći, pa je stoga bolje i ne pokušavati.) Oko samog umiranja nije se teatraliziralo. Smrt se dočekivala javno (prisutna su bila i djeca, što je danas gotovo nezamislivo) u okupljenom mnoštvu oko samrtnikove postelje. Bez velikog uzbuđenja odvijao se ustaljeni ceremonijal u kojem je glavnu ulogu imao samrtnik; on bi nakratko izrazio svoj žal za životom, zatražio oprost za svoje grijehе, te bi svoju dušu, i duše onih koji ostaju iza njega, preporučio Bogu. Tada bi se čitali psalmi i molilo se, a tijelo se kadilo i škropilo posvećenom vodom. Nakon smrti najvažnije je bilo sahraniti pokojnika u blizini grobova mučenika ili svetaca, unutar posvećenog crkvenog kruga, kako bi njegova duša bila zaštićena. Za tijelo se nisu odviše brinuli o čemu nam svjedoči mnoštvo zajedničkih kosturnica, a ni natpisima tada još, osim u rijetkim slučajevima, nisu pridavali veću pažnju.¹

Tek od sredine srednjeg vijeka čovjek počinje vjerovati da je samrtni trenutak izuzetno važan jer se u njemu rezimira čitav protekli život, te mu držanje u tom času uvjetuje konačnu završnicu. Čovjek sve više želi izaći iz postojeće anonimnosti nakon smrti, tj. želi sačuvati svoj identitet (ime, prezime, tko je bio, čime se bavio itd.) što nam objašnjava sve češću prisutnost nadgrobnih natpisa.²

Za hrvatske krajeve zanimljiv izvor o shvaćanju smrti u ranom srednjem vijeku predstavlja govor pred smrt trogirskog biskupa Ivana koji se nalazi u djelu “Život svetog Ivana biskupa trogirskoga”.³

U vrijeme reformnog pokreta u 11. st., na molbu međusobno posvađenih trogirskih građana, papin legat postavio je 1064. za biskupa proreformatorski orijentiranog Ivana.⁴ On je ujedno bio prvi po imenu poznati trogirski biskup,⁵

¹ F. Arijes, *Eseji o istoriji smrti na Zapadu*, Beograd 1989., 21-35.

² Isto, 47-48.

³ Život je napisan u dva maha: oko 1150. god. od anonimnog autora i 1203. god. od Treguana, Firentinca, trogirskog biskupa zaslužnog za početak izgradnje trogirske katedrale. Djelo nam donosi niz vjerodostojnih povijesnih opisa što ga čini ljetopisnim izvorom velike vrijednosti. Detaljnije vidi u knjizi *Legende i kronike* - predgovor Milana Ivaniševića, Splitski književni krug, Split 1977., 61-62.

⁴ N. Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb 1994., 210.

⁵ *Život svetoga Ivana Trogirskoga*, *Legende i kronike*, Split 1977., 90-91.

a posvetio ga je splitski nadbiskup Lovro, nasljednik stare salonitanske stolice. Prema kamaldoljanskom ljetopisu Ivan je prije bio benediktinac u samostanu sv. Petra u Osoru.⁶ Legenda kaže da je bio porijeklom iz rimskog patricijskog roda Orsinija/ Ursinija.⁷ U početku je Ivan odbijao to teško breme biskupske časti, no kasnije je, nagovoren, pristao uz riječi koje nam pokazuju njegovu veliku vjeru i predanost Bogu: “Ako je provideno ovako od Gospodina Boga da se ne može inako učiniti, ja sam kurent listu da Crikvi moja muka pruditi bude, budi volja Božja i tvoja oče.”⁸

Ivan je bio vrlo mudar i razborit čovjek, pravedan, veliki govornik koji je, uz druge crkvene dostojanstvenike, u doba Kolomanovih osvajanja dalmatinskih gradova 1105. god. uspio spriječiti veliko krvoproliće među kršćanima.⁹ Još za života držalo se da ima čudotvorne sposobnosti. Pričalo se naime da mu je za vrijeme mise u šibenskoj crkvi sv. Mihovila Arhandela sletjela na glavu bijela golubica, simbol mira,¹⁰ a nakon smrti, negdje iza 1111. god. proglašen je svetim, te je postao zaštitnikom Trogira koji ga slavi 14. studenog.¹¹

Ivan Trogiranin živio je isposničkim životom, krajnje skromno i samoprijegorno (svoju postelju ustupao je siromasima, a sam je duboko u noć bdio na podu). Čineći pokoru za svoje i tuđe grijehе odlazio je usred noći u more i tamo se, poput flagelanata, bičevao do krvi.

Osjetivši dolazak smrti “*Videći da se približava vrime da bude od neba zvan, zazvavši popove i puk...*” oprašta se od njih riječima upozorenja da život brzo prođe “*Sada dragi pomislite koliko mlohava, koliko mimohodna jest prilika ovoga svita..., ...koi učer kako rumeni cvit ishodi, danaske kako sino jest usahal.*” Svjestan neminovnosti umiranja “*... sada je prišlo vrime da život zemlji priporučam, a dušu vraćam Stvoritelju*” on se tom činu radosno pokorava “*...radostan izbignjujem iz ovoga svita koi je pogibil*”. Savjetuje narod da nije važna slava niti za života stečena materijalna dobra “*...zač kada primine človik, ništare neće sobom ponesti, ni slava ovoga svita hoće s njim pojtj*” već da će se u času smrti gledati sam čovjek - onako nag kakav je izašao iz majčine utrobe - sa svim svojim krijepostima stečenim, ili grijesima učinjenim tijekom života. Za njega je zemaljski život pogibeljan, jer mami ljude da čine zlo, a to ih zatim odvodi u Pakao.

Zato se on veseli času svoje smrti, jer vjeruje da je Gospodin Bog spasitelj života njegova, tj. da će njegovoj duši podariti život vječni. O mrtvom tijelu govori tek uzgred “*Moje tilo u zemlju shranite...*” ne pridajući mu veći značaj osim što traži da bude smješteno u crkvi.

U molitvi za svoje vjernike priziva Boga da im bude na pomoći “*...i Gospodin Bog Otac od mira i od ljubavi bude s vami pribivati*”, a ujedno ih obvezuje da izaberu drugog biskupa koji će ih dalje voditi u vjeri.

Samu smrt Ivan Trogiranin nije dočekao među masom, već se zatvorio u osamu s još dvojicom dvorana, dok su ostali čekali pred vratima. U skrušenoj i intimnoj molitvi obratio se Bogu da mu bude na pomoći, tj. da ga uzme k sebi prije nego bi to uspjelo Đavlu. Dakle, postoji određena neizvjesnost, no i vjera da će mu se otvoriti vrata nebeska kako je obećao “*Isus Isukarst, sin tvoji onim ki ljube ime tvoje blagoslovljeno u vike*”.

⁶ M. Ivanišević u članku *Sveti Ivan trogirski biskup*, CCP/5, god. IV, Zagreb 1980., 45 nalazi potvrde da je Ivan uistinu benediktinac kamaldoljanskog ogranka u tome što se zalagao za osnivanje samostana benediktinki Sv. Dujma (kasnije Sv. Nikole) u Trogiru 1064. god., što je potvrđeno ispravom, odricao se svjetovnih bogatstava i mučio svoje tijelo u ime kazne za učinjene grijehе.

⁷ N. Budak, n. dj., 210, *Život...*, n. dj., 90.

⁸ *Život*, n. dj., 71.

⁹ *Život*, n. dj., 73-75 i 94, M. Ivanišević, n. dj., 50.

¹⁰ *Život*, n. dj., 75.

¹¹ M. Ivanišević, n. dj., 53. Datum prijenosa tijela u oltar sv. Kuzme i Damjana u stolnoj crkvi.

Nakon što se pomolio za spas svoje duše, biskup moli i za svoje ovčice, ljude koje je do tada vodio “...*molim umiljeno tvoju milost za njih, da ih i sada učiniš prilične tvoje milosti, i po smarti dil jim daš tvoje slave.*”

Smireno i spokojno, u dubokoj vjeri i predanosti Ivan Trogirani umire izričući svoje posljednje riječi: “*Shranitelj i otkupitelj svita, u tvoje ruke pripočam duh moj.*”¹²

Narod je pokazao svoje osjećaje “... i vas grad napuni se plača i vike i nitkor se ne mogaše uzdaržati da bi grozno ne suzio.” Pokopali su ga po kršćanskom običaju, govoreći nad njim crkvene himne i mnoge hvale, u zemlju velike crkve, nasuprot oltara svetog Kuzme i Damjana kako je zaželio za života. Samom mjestu ukopa očito se pridavao značaj (u crkvi), no grob nije imao nikakva znaka koji bi ukazivao na identitet pokojnika.¹³ Kada se po kasnijoj legendi duh biskupa Ivana ukazao starcu Teodoru tražeći preko njega da ga se otkopa, jer mu je Bog odredio da radi za zdravlje puka, on svoj grob opisuje ovim riječima: “*U crkvu Svetoga Lovrinca Martira, reci da išče i gdi najde jednu granu javora u zemlju zadivenu, tuj će poznati da je moje tilo zakopano...*”¹⁴ Grana lovora simbolizira slavu koju je stekao još za života proričući i čineći čuda. Tijelo koje su iskopali bilo je unatoč proteklom vremenu (zbilo se to negdje iza 1150. god.) cijelo i bez uobičajenog smrada, što ih je sve ponukalo da se osvjedoče u njegovu svetost. Od tada su se prema tom tijelu počeli odnositi kao prema relikviji, te su ga prvo stavili u sanduk od čempresovine (drva koje je postalo simbol pokopa, zbog svoje lakoće i otpornosti na truljenje), a zatim u mramorni sarkofag (dakle u sarkofag od trajnog i skupocjenog kamena), te sve skupa u oltar sv. Kuzme i Damjana.¹⁵ Da je postojao običaj pohranjivanja vrijednih predmeta u grob pokazuje nam postupak Mlečana koji su prilikom svog pohoda na Trogir 1171. god. ugrabili Ivanov sarkofag u nadi da se tamo nalazi crkveno blago. No, domogli su se samo biskupova prstena i to tako što su mu beskrupulozno odsjekli desnu podlakticu koju su ponijeli sa sobom, ostavivši mrtvo tijelo na moru. Ono međutim za Trogirane više nije predstavljalo samo obično tijelo neke mrtve osobe (to je vrijeme kada se još uvijek najviše misli na dušu, a tijelo se zanemaruje), već su ga kao sveto donijeli natrag u crkvu na staro mjesto. Prema legendi, zahvaljujući anđeoskoj pomoći, bila je vraćena i svečeva podlaktica koju Mlečani dobrovoljno nisu željeli vratiti, pošto su je i sami počeli štovati.¹⁶

U veličanstvenoj trogirskoj katedrali sv. Lovre (u narodu najčešće zvanj sv. Ivana) u kapeli Orsini i danas se možemo diviti prekrasnom sarkofagu Ivana Trogirana (djelo Nikole Firentinca iz 15. st.). Prikazan je u, za ono vrijeme

¹² Citati uzeti iz n. dj. *Život ...*, 76-77. Suvremenik biskupu Ivanu bio je splitski građanin Petar Crni, sin Gumajev (oko 1080.), nama dobro poznat kao utemeljitelj i dobrotvor crkve Sv. Petra u Selu, te benediktinskog samostana u koji se i sam povukao zaredivši se. Pokopan je u svojoj crkvi, a do naših se dana sačuvao dio sarkofaga sa epitafom na latinskom jeziku. Zvane Črnja, Kulturna povijest Hrvatske, Rijeka 1978., 175., drži da su to prvi poznati stihovi u našoj kulturi, koje su razni znanstvenici na svoj način interpretirali. Ovdje ih navodim, jer smatram da s njima mogu potkrijepiti u tekstu rečeno. Petar započinje razmišljajući o ništavnosti svog života u kojem je imao mnoga bogatstva, ali ih nije iskoristio na pravi način “*U toj priljavoj raci, vidjet ćeš što je čovjek. Sred ludovanja ne spoznaš što bi drugima bilo korisno. I dok sam živio, strah sam bio na svijetu. I više ništa ne mogu reći o svome životu.*” Dakle on zatvara onaj dio života koji se zove zemaljski, nezadovoljan sobom. Slava je prolazna i na kraju ostaje smrt koja čovjeka stavlja u prave okvire, a to su pokornost i vjera u Boga i vječni zagrobni život. Njegov pisar dakon Dobro, vjerojatno i brat, nastavio je u drugačijem tonu veličajući pokojnika za učinjena djela. Petrova briga za vlastito mrtvo tijelo vidi se u tome što je pokopan u samoj crkvi, no kao i svi njegovi suvremenici više je pažnje posvećivao duši “*Usnuvši ovdje (to smirivanje je nešto privremeno što će opet imati svoj početak) potražio je dušom zvijezde*”. O tome detaljnije vidi; M. Marković, *Epitaf Petra Crnog*, Starohrvatska prosvjeta III - sv. 3, Zagreb 1954., 31-51, M. Švab, *Splićanin Petar Crni u Poljicima*, Mosorska vila, br. 1, Omiš 1991., 141-144.

¹³ Život, n. dj., 77.

¹⁴ Život, n. dj., 79.

¹⁵ Život, n. dj., 81 i 97.

¹⁶ Život, n. dj., 81-82 i 99.

karakterističnoj ležećoj pozi, spokojna izraza lica, ruku prekrštenih na prsima, zajedno sa znacima biskupske časti.¹⁷

Predsmrtni govor trogirskog biskupa upućuje na zaključak da se doživljaj smrti u našim krajevima zacjelo nije bitno razlikovao od onog na Zapadu. Smrt se prihvaća smireno, uz molitvu i odavanje dužnog poštovanja umirućoj osobi. Ova se opet ne odupire, već se u dubokoj pobožnosti moli za spas svoje duše, zanemarujući pritom tijelo. Tek krajem srednjeg vijeka ljudi se počinju užasavati smrti, točnije onog što se dešava sa tijelima umrlih (raspadanje, smrad...). Makabristički prikazi i mrtvački plesovi na spektakularan način zadiru u ljudsko poimanje života i to baš u vrijeme kada je čovjeku do zemaljskog života bilo sve više stalo. Javlja se strah od samog umiranja, a iskazivanje žalosti postaje izrazito naglašeno.¹⁸

Zusammenfassung

Der Tod des hl. Ivan von Trogir

Aufgrund der vor dem Tode gehaltenen Rede des Bischofs Ivan von Trogir, die in seinem Lebenslauf aufgenommen ist, weist die Autorin auf ein Beispiel des Verhältnisses zum Tod im frühmittelalterlichen Kroatien hin. Sie trägt die Schlußfolgerung vor, daß sich das Erlebnis des Todes an der östlichen Adriaküste im frühen Mittelalter nicht wesentlich vom Erlebnis im Westen unterscheidete.

¹⁷ Likovna enciklopedija Jugoslavije, t. 2, Zagreb 1987., 461-462. U ovoj kapeli - mauzoleju osobito su zanimljivi u podnožju reljefi genija s bakljama (u renesansnom duhu preoblikovan antički nadgrobni motiv) što izviruju iza odškrinutih vrata Podzemlja.

¹⁸ F. Arijes, n. dj., 45 i 58.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY

INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

28

ZAGREB

1995.

Izdavač: **ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU**

REDAKCIJA:

Branka BOBAN, Neven BUDAK, Mirjana GROSS, Franko MIROŠEVIĆ,
Štefica POPOVIĆ, Nikša STANČIĆ, Božena VRANJEŠ-ŠOLJAN

UREDNIČKI KOLEGIJ:

Ivo GOLDSTEIN, Dragutin PAVLIČEVIĆ, Mario STRECHA

IZVRŠNI UREDNIK:

Mario STRECHA

Adresa uredništva: Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Zagreb, Krčka ul. 1

tel.: 385 01 519 044 fax: 385 01 513 834

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo
znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu fizičku i tehničku
kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis "Radovi" oslobo-
đen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije Republike
Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.

ZA IZDAVAČA:
Ivo GOLDSTEIN

DESIGN NASLOVNICE:
Iva MAKVIĆ

**PRIJEVOD SAŽETAKA NA
NJEMAČKI JEZIK:**
Marina DENONA-KRSNIK

PRIPREMA ZA TISAK:
Hrvoje STANČIĆ

TISAK:
KRATIS
Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u siječnju 1996. godine